

IX.

Kárpáti mondák.

I. A kárpáti mondák gyűjtése érdekében.

A népmondák és népmesék költői bája általánosan el van ismerve. De azok kitűnő tudományos érdekekkel is bírnak. A népmondákban és mesékben t. i., valamint a nép szokásai- és babonáiban, nagy becsű — a századok folytában ugyan különbözőképen átídomított és elburkolt, lokalizált, historizált és keresztyénített, de mind ennek daczára világosan felismerhető — maradványai maradtak ránk azon pogánykori természeti valásnak, melyet Európa mai keresztyén népei — az ugorok ép úgy mint az indogermánok — ázsiai őshonaiakból magokkal hoztak és a keresztyénség föl vételéig Európában a maga teljességében megóvtak. Ebből következik, hogy mindenki, a ki ama — különösen vénebb embereknél még található, de ezekkel mind inkább kiháló — népmondák, mesék, szokások és babonák gyűjtését feladatává teszi, a nevezett nemzetek keresztyénségelötti mythológiájának felépítéséhez becses anyagokat szolgáltat. Hogy a tiszta, valamint a különféle képen lokalizált, historizált és keresztyénített pogány-mythosi hagyományokon kívül tisztán lokális, történeti és keresztyén népmondák is léteznek, melyek a pogány-mythosi elemet nélkülözik, csak mellesleg említjük meg.

A költőileg és tudományilag annyira érdekes őskori néphagyományok forrásai legbővebben bérce vidékeken csörgedeznek, hol a nép leghívebben ragaszkodik a régihez, hol a bércezi természet nagyobb változatossága sokkal nagyobb számban szolgáltatja a régi természetmythosok fennmaradását feltételező támogató pontokat. Ez a Kárpátokról és a Kárpátok

körül lakó, különböző nemzetiségű népekről ép oly mértékben áll, mint Európa más bérceiről és azoknak körülakóiról. De Európának alig van egy bércevidéke, egy bércezlakó népessége, melynél a régi néphagyományoknak népmesékben és mondákban, népszokások és babonákban rejlő költői és tudományos kincsei oly kevésbé lettek figyelemre méltatva és oly elégtelenül kiaknázva, mint a Kárpátoknál és azoknak szláv-, német-, magyar- és román-ajkú körülakóinál. Azon följegyzések, melyek ezeknél időnként és helyenként történtek is, legnagyobbbrészt nélkülözik azon hűséget és tárgyilagosságot, a mely tudományos értékük föltétele. Sok ilyen följegyzés kéziratban maradt, más a legkülönbözőbb nyomtatványokban elszórva jelent meg; legnagyobb ritkaság a nép mondáinak, meséinek, szokásainak és babonáinak tervszerű, nevezetesen pedig olyan feljegyzése, mely ezen régi hitmaradványokat közvetlen hallás és látás után híven és tárgyilagosan rögzítené meg. Gyakoriak azonban a Kárpátok körül lakó nemzetiségek bármelyikénél egyes népmondáknak versben vagy prózában való feldolgozásai, melyekben az eredeti népmonda a legkülönbözőbb átalakításokat és megtoldásokat szenvedte.

A „Magyar. Kárpátegyelet“ alapszabályilag kimondott célja: „a Kárpát-hegység és pedig első sorban a Központi-Kárpátok vagyis a Magas Tátra feltárása, annak tudományos szempontból kifürkészése, leírása és megismertetése, az érdekesebb tájakhoz juthatás megkönnyebbítése és kényelmesebbé tétele s általában az ezen hegység iránti érdekeltség felébresztése és terjesztése“.

Azt hisszük, hogy ezen célnak kiváló módon szolgálunk, midőn az egylet tagjaihoz és ezen Évkönyv egyéb olvasóihoz a következő két kérelemmel fordulunk:

1-ör. Megkeressük őket, hogy sziveskedjenek minket támogatni igyekezetünkben: a Kárpátok vidékeit általában, különösen pedig a Központi-Kárpátok, nevezetesen a Magas Tátra vidékeit lakók mondáinak, meséinek, szokásainak és babonáinak már eddigelé is létező följegyzéseit lehetőleg teljes jegyzékben összeállítani, legyenek bár ezen följegyzések kéziratiak vagy nyomtatottak, egyesek vagy összegyűjtöttek, másnemű irományok és nyomtatványokban találatók vagy önállóak, és — különösen a mondákat illetőleg — legyenek azok

bár egyszerű följegyzései a mondai anyagnak vagy annak bővített és változtatott földolgozásai versben vagy prózában bármely nyelven. Megkeressük olvasóink mind-egyikét, a kinek bármily csekély tudomása is van illetén följegyzések és földolgozások létezéséről, hogy sziveskedjék a „Magyar. Kárpátégylet“ Évkönyve szerkesztőségéhez Szepes-Iglón az előtte ismeretes ilyenmű följegyzések, illetőleg földolgozások rövid jegyzékét beküldeni s ezzel egyszersmind becses kiegészítést szolgáltatni az Évkönyvünkben közlött „Bibliotheca Carpathica“-hoz.

2-or. Megkeressük egyletünk valamennyi tagjait és ezen Évkönyv valamennyi egyéb olvasóit, a hölgyeket ép oly mértékben mint az urakat, különösen azokat, a kik a Magas Tátra közelében, tehát nevezetesen a Szepességben és a Szepesség szomszédságában laknak, és a kiket lakóhelyük avagy hivatásuk is gyakoribb érintkezésbe hoz a tulajdonképi néppel, kiváltképen annak korosabb egyéneivel, hogy sziveskedjenek magok is mentül hívebben és pontosabban följegyezni vidékük vagy helységük népének mondáit és meséit, szokásait és babonáit és ezen följegyzéseket, bármily jelentékteleneknek tekintenek is azokat, beküldeni a „Magyar. Kárpátégylet“ Évkönyve szerkesztőségének. Az Évkönyv szerkesztőségének gondja lesz rá, hogy az illetéknépen a Kárpátok valamennyi tájairól, különösen a Magas Tátra környékéről összegyűlő monda-, mese-, szokás- és babonaanyag szakértő kezek által megválogattassék és rendeztessék s évenként az Évkönyvben a rendelkezésre álló helyhez mért terjedelemben közzététessék.

Ezen két rendbeli óhajításunk valósítása által, eltekintve a helyi és költői érdekességtől, magasabb tudományos érdekeknek is szolgálunk, minthogy ez által úgy a magyar, mint az indogermán mythológiák tudományos buvárának felette nagy becsű forrás-anyagot nyujtanánk.

Azonban addig is, míg a „Magyar. Kárpátégylet“ Évkönyve szerkesztőségének ezen két óhaja valósulhatna, ez utóbbi úgy vélekedett, hogy az Évkönyv számos olvasójának köszönetét azzal is érdemli ki magának, ha egyelőre a kárpáti népmondaanyagoknak a csinosabb költői földolgozásait közli. E célra különösen alkalmasaknak látta a kárpáti monda-anyagoknak azon költői feldolgozásait, me-

lyek a Szepesség határain túl is nagy kedvességnek örvendő, épen most második javított és bővített kiadásban megjelent ily című könyvecskében: „Fartblihdijer Zëpserscher Liederposchen von Lëndners Ernst von Käisenmark“ (Mindig virító szepesi dalbokréta, írta késmárki Lindner Ernő). Budapest, Grill K. Lőcse, Seeliger K. 1879“ olvashatók és ezek között ismét különösen a Rubint-toronyról szóló kárpáti mondának feldolgozását.

A közlés módját illetőleg a szerkesztőség czélszerűnek hitte, a szepesi-német tájnyelven írt eredeti és annak folyó beszédben való magyarítása helyett inkább amazoknak újfölnémet és magyar nyelven való verses átdolgozását közölni, melyre az eredetiek szerzőjének közvetítése által tett szert. A költői szöveg elé pedig egynémely megjegyzést látott jónak ragasztani, melyeknek feladatuk egyrészt a balladailag tömör költői feldolgozás teljes megértését elősegíteni, másrészt pedig abban az eredeti népmondai alapot külön választva a költői feldolgozó hozzátoldásaitól felismertetni.

II. Az alább közlött monda-feldolgozás megértéséhez.

a) A Rubint-torony mondájához.

A Rubint- vagy Kárbunkulus-torony, mely a késmárki Zöld- és a Verestó közelében 2131 m. emelkedik, nevét a rubint- vagy kárbunkulus-tól vette, mely a népmonda szerint régi időkben sötét éjszakákon a Kárbunkulus-torony csúcsáról messze elvilágolt a körülfekvő Poprad-völgy vidékére. A kárbunkulus t. i. a régi néphit szerint egy „tulipiros, aranyosfényű, különösen a sötétségben fényesen tündöklő (mert a holdnak és a csillagoknak világosságát magába szívó és azt sötét éjekben ismét magából kisugárzó) drágakő, a mely némelyeknek állítása szerint azon erénnyel is bír, hogy láthatatlanná teszi azt az embert, a ki azt magánál hordja“.

Azon tény, hogy a mesés kárbunkulus mai napság nem világít többé a Kárbunkulus-torony tetejéről a körülfekvő tájakra, a körülalakók prózaibb része egyszerűen úgy magyarázza, hogy az valamely elemi katasztrófa alkalmával — földrengéskor, rettenetes viharkor — a sziklakúp csúcsával egyetemben a közel fekvő Zöld:

mások szerint a Veres-tóba zuhan. A Veres-tó a mondának ezen változata szerint a benne elmerült kár-
bunkulusnak köszöni piros csillámát.

A már egymagában is nagybecsű drágakövet fen-
tebb elősorolt csodás tulajdonságai annál kívánatosabb-
nak tüntették föl; ennél fogva a költő népfantázia köny-
nyen hajlandó volt azon körülményt, hogy a kár-
bunkulus jelenleg nem tündököl többé a Kár-
bunkulus-torony ormáról, egy a kár-
bunkulus birtokát áhitó ember meré-
nyének tulajdonítani. Az egyik monda-változat szerint
a vakmerő karjaihoz és lábaihoz illesztett mesterséges
hágóvasak segítségével mászaza meg a másként megmás-
zhatatlan tornyot, de azon pillanatban, midőn már hatal-
mába kerítené a drágakövet, hatalmas villám csap a
toronyba, a vakmerő a sziklacsúcscsal együtt összezú-
zottan alázuhan, a kár-
bunkulus pedig a tó közepébe
röpíttetik.

Egy másik változat szerint a kár-
bunkulus a tel-
jességgel megmás-
zhatatlan sziklakúpról parittyá-, nyíl-,
vagy puska-lövés által röpíttetik le, azonban így sem
kerül a szerencsés lövész birtokába, hanem ez úttal is
a közel eső tavak valamelyikébe zuhan alá. A monda
további költői kiképzésében az általánosan a kár-
bunkulus birtokára törekvő emberből szerelmes ifjú lesz,
a ki a kár-
bunkulust menyasszonyi díszül akarja arájá-
nak lehozni, vagy a ki kedvese kezét csak azon fölté-
tel alatt nyerheti el, ha kezére keríti a bűvös kár-
bunkulust. Midőn a lelőtt drágakő a tóba zuhan, a szerel-
mes ifjú utána rohan, azt a tó fenekéről is felhozandó,
de onnan többé fel nem merül. Miután a néphit a Ma-
gas Táttra tavait és tengerszemeit is vízi tündérekkel,
hableányokkal népesíti meg, a víz fenekéről vissza nem
térők pedig a néphit szerint a vízi tündérek által csa-
lattak le és marasztattak len: a Kár-
bunkulus-torony-
mondának még további költői kiképzése a kár-
bunkulust
lelövő és utána a tóba ugró szerelmes ifjút is a vízi
tündér által csalatja le, illetőleg marasztaltatja a tó fe-
nekén. A helyi viszonyoknak megfelelőleg a kár-
bun-
kulus birtokára vágyó szerelmes ifjú majd juhász, majd
vadász, majd környékbeli nemes ifjú, a leány pedig,
kinek kedvéért vágyik a kár-
bunkulusra, majd juhász-
leány, majd úri hölgy.

Az egyszerű népmondának ilyenén változatos költői
továbbképzése mindennek előtt a fennemlített szépei köl-
temény-fűzérben található és azon kedvesség, melynek

a szepesi nép közt örvend, magának a nép szájában élő mondának is megfelelő átalakulását eredményezte. A Kárbunkulus-torony mondáját e gyűjteménynek 5 balladájában, 2 dalában és 1 elbeszélésében találjuk feldolgozva. Alább a balladai feldolgozást közöljük fölnémet és magyar fordításban.

3. Kárpáti népmondák költői feldolgozása.

I.

Rubint-torony.

Juhász-leány tó partinál
Vigan danál, egyszer megáll:
Sziklák megül
Vadász merül,
Kéri nejlül,
Szerelmesül.

Juhász-leány hiún tekint,
Hiún rubint-toronyra int:
„Akárki kér,
Így el nem nyér:
Rubint a bér
Szerelmemér'!”

Juhász-leány tó partinál
Vigan danál, egyszer megáll:
Kéz-íj pendül,
Kő-szirt rendül,
Rubint repül,
Tóban elül.

Juhász-leány hiún tekint,
Hiún rubint nyomába int:
„Akárki kér,
Az nyér, ki mér:
Rubint a bér
Szerelmemér'!”

Juhász-leány tó partinál
Vígán danál, egyszer megáll :
Vadász repül,
Tóban el-ül,
Percz perczre gyül,
Fel nem kerül.

Juhász-leány búsán tekint,
Búsán rubint nyomába int :
„Akárki kér,
Már el nem nyér :
Hab-sír a bér
Hívságomér’ !“

Lindner Ernő.
